

KNAPP ÉVA: FERENCSEK MESZTEGNYŐN A 18. SZÁZADBAN

Közösség, életmód, konfliktusok, irodalmi tevékenység

A mariánus ferences provincia újkori történetének feltárása – a legutóbbi idő-
kig – nagyon egyetlen.

A feldolgozások és az adattárak – például Eugenius Kósa *Collectaneája* a 18. század közepéről vagy Weiss Mihály 20. századi kéziratai, köztük mindenekelőtt a nekrológiumokat feldolgozó *Catalogus alumnorum Provinciae S. Mariae in Hungariae Ordinis Fratrum Minorum* című áttekintés (1978) – elsősorban a vizsgálat idején hozzáférhető, többé-kevésbé pontos dokumentumokból készültek. A tudományos igényű feldolgozások egy részét – jóllehet általában kiterjedt alap kutatások előzték meg őket – pontatlan hivatkozások sora vagy a forrásanyag elnagyolt körülhatárolása teszi kétes értékűvé, s viszonylag kevés a részleteiben is megbízható monográfia. Ilyen kivétel például Arnold Magyar műve, a *340 Jahre Franziskaner in Güssing* (1638–1978) (Güssing, Franziskanerkloster, 1980). Különösen hiányoznak az egykori dokumentumok minél szélesebb körének ismeretében készült, egyes kolostorokra vonatkozó áttekintések.

Mindezek a megfigyelések fokozottan érvényesek a viszonylag későn, 1744-ben alapított mesztegnyői mariánus ferences rendházra, amelyet Kósa még rezidenciaként mutatott be. A kolostort Sill Aba Ferenc mariánus ferences rendtörténész is jobbra pontatlan és megtévesztő adatokkal írta le (*A marianus rendtartomány kolostorainak újjáépítése és benépesítése a katolikus restauráció idején*, in *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*, 1, szerk. ÖZE Sándor, MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert, Piliscsaba–Budapest, PPKE BTK–METEM, 2005, 202–215).

Az elmúlt néhány évben három forrásfeltáró tanulmányban foglalkoztam a mesztegnyői mariánus ferencesekkel. A templom és a kolostor középkorig visszanyúló történetén kívül (*Egy rejtőzködő középkori templom és kolostor: Mesztegnyő*, Műemlékvédelem, 2014/1, 15–30) igyekeztem rekonstruálni a 18. század második felében létrejött szerzetesi könyvtár állományát (*Egy 18. századi mariánus ferences könyvtár: Mesztegnyő, 1748–1790*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 27, 2015/1–2, 19–46), és bemutattam az először 1770-ben kijelölt koldulóterületet, annak változását (*A mesztegnyői ferencesek koldulóterülete II. József-kori felosztásukig (1788)*, in *Amicitia, Tanulmányok Tüskés Gábor 60. születésnapjára / Beiträge zum 60. Geburtstag von Gábor Tüskés*, szerk., LENGYEL Réka és mások, Budapest, Reciti Kiadó, 2015, 102–113). E vizsgálatok során nyilvánvalóvá vált, hogy az egykor ebben a kolostorban tevékeny szerzetesek közül alig néhány ismert név szerint, életútjukról, életmódjukról, mindennapjaikról elenyészően kevés adat áll rendelkezésre. E tanulmánnyal a jelzett hiány megszüntetését szeretném elkezdni.

A Weiss Mihály által összeállított mariánus ferences személyi adattárban és a feldolgozásokban található névanyag áttekintése mellett további, eddig fel nem tárt kézirat forrásokat vontam be a vizsgálatba. Így mindenekelőtt a Veszprémi Érseki Levéltár Acta Personaliájának megfelelő állományát, a mariánus provincia pozsonyi

KNAPP ÉVA: FERENCSEK MESZTEGNYÖN A 18. SZÁZADBAN

központi levéltárának a mesztegyői kolostorra vonatkozó fennmaradt dokumentumait (Ministerstvo Vnútra Slovenskej Republiky Štátny Archív v Bratislave, Archív Mariánskej Provincie Františkánov v Bratislave, 1253–1918, Ladula 28, Kláštor v Mesztegyői) és a település mariánus ferencesek által vezetett hivatali iratanyagának ma fellelhető részét (az anyakönyvek eredetije a mesztegyői plébánián gondatlanság miatt nem áll rendelkezésre, így a Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött mikrofilmeket használtam).

A szerzetesi élet terei

A kolostor és a templom tervrajza, majd a módosított kivitelezés dokumentációja nem áll a kutatás rendelkezésére. 1747-ben a szerzetesek bevezetése (introductio) a középkori romos templom- és kolostoregyüttesbe történt meg. Az 1748. november 21-i canonica visitatio [kánoni látogatás] szerint a régi templom egy részét alkalmassá tették istentisztelet tartására, falaira ideiglenes tetőt húztak szalmából, s benne egy Nepomuki Szent János-oltárt alakítottak ki. A ferencesek lakhelyéről csak utalásszerűen esik szó, eszerint a templomhoz tartozó rezidencia épülete lakható, mellette egy harangláb áll, benne a Szűz Máriának és Pádúai Szent Antalnak szentelt 95 libra súlyú haranggal, tetején kereszttel. Míg a templom építéséről 1752-ből és 1757-ből is van híradás, a kolostorról hallgatnak a források. A következő, 1778. május 28-i veszprémi egyházmegyei canonica visitatio leírja a kész templomot és megemlíti a kolostort, mely ekkor már nem rezidencia, hanem konvent rangú rendház. Míg a vizitációs jegyzőkönyvben az ötoltáros templomról részletes leírás olvasható, a kolostorról nem tudunk meg közelebbit. Ismeretes, hogy a templomban a mai orgonakarzat volt egykor a szerzetesek közös imádságának a helye, ugyanakkor ennek a térnek a kolostorral való egykori összeköttetését a kolostorépület többszöri átépítése miatt jelenleg homály fedi.

A szerzetesek lakóhelyéről az 1778 utáni időszakból sem áll rendelkezésre önálló leírás, a kolostorhoz tartozó építményekről, az egyes épületrészekről a legkülönbözőbb dokumentumokból szerezhetünk tudomást. Így például tudjuk, hogy – éppúgy, mint más kolostoroknak – használható börtöne volt, melybe 1764-ben a gyóntatás közben nőket zaklató ösküi plébánost, Liliom Jánost tervezték elzárni.

A kolostorban – az alapítólevélnek megfelelően – tizenkét, szerzetesi lakhatásra megfelelő cellát alakítottak ki, ezek közül valószínűleg az első volt a legnagyobb, mivel két szekrényben itt helyezték el a kolostori könyvtárat. A cellák viszonylag nagyméretűek, tágasak és kényelmesek lehettek, mert a konvent feloszlása után az egykori mesztegyői gvárdián [a kolostor teljes körű elöljárója], Takács Antal – mint emeritus cooperator – 1792. március 20-án az Andocsról Veszprémbe a vicarius generalisnak [általános helynök] írt mentegetőző levelében elpanaszolja több régi sérelmét, köztük azt, hogy amikor cooperator volt Berzencén, a szobája kicsi, mindössze nyolc lépés hosszú és négy lépés szélességű volt, melyben télen folyton didergett.

KNAPP ÉVA: FERENCESEK MESZTEGNYÖN A 18. SZÁZADBAN

A cellák felszereléséről az egyik felosztási inventarium [jegyzék, leltár] szolgáltat adatokat. Eszerint a fráterek és a páterek celláiban kivétel nélkül volt egy vagy két asztal, faágy szalmazsákkal és szalmával tömött vánkossal, valamint vászontakaróval, legalább egy fából készült szék, térdeplő, egy fémből (vas vagy réz) készült kandeláber és mosakodó állvány, mosdótállal és vizes kancsóval. A páterek celláihoz a felsoroltakon kívül tartozott még egy vagy több bőrszék is, s az egyik asztalon elhelyezett különféle eszközök, edények és írószerek. Az alapberendezésen kívül a gvárdián cellájában volt még további két szekrény, asztalterítő, gyertyatartó, különféle edények, kilenc nagyobb kép, egy második kandeláber, két láda, egy nagy függöny, s itt őrizték a konvent két pecsétjét Nepomuki Szent János képével. A gvárdián saját tulajdona ekkor három darab könyv és egy asztali óra volt. A vicarius [helyettes] cellájából az alapberendezésen kívül feljegyeztek két további szövött takarót, tizenhét darab saját könyvet, egy órát, két „clavicordiá”-t [csembaló], két képet, egy zöld takarót és függönyt, valamint két irattartót. A pátereknél némely cellában gyertyatartót, további szövött gyapjútakarókat, illetve szőnyeget, függönyöket, könyvtartó tékákat, ládákat és könyveket vettek lajstromba. Egyedinek tekinthető tárgyak is feltűnnek: fráter Cajetanusnál egy olló, páter Bellovics Lőrinc ekkor itt őrzött (raktározott) felszerelésében egy glóbus, térképek, egy kereszt négy alakkal, Derkics Szaniszlónál egy koppantó, Zsidanics Adriánnál egy kis üveglámpa, Takács Antalnál pedig két láda íróeszközökkel és kéziratokkal.

A kolostor falain belül említik a források a konyhát. A refektórium olyan közel volt a rendház bejáratához, hogy oda – mint feljegyezték – nehézség nélkül betévedhetett egy kutya. A kolostor egyik elzárt cellájában őrizték a bort, s e cella vinaria kezelése az egyik fráter feladatai közé tartozott. Ismeretes az is, hogy a ruhák varrására külön „Szabó szoba” állt rendelkezésre. A kolostor épületén kívül állt – valószínűleg a tűzveszély elkerülésére – a sütőház (pistoria), mely lakóhelynek is megfelelt. 1788-ban itt lakott Farkas Máttyás laikus fráter, akinek rendelkezésre állt a cellák alapvető felszerelése. Ezt az épületet – funkciójára utalva – pékháznak is nevezték.

Szerzetesi közösség

Jelenlegi ismereteink szerint a mesztegnyői mariánus ferences „élet” kezdetétől (1747) a felosztásig (1788. június 11.), illetve a tényleges szétköltözésig (1790. február 19.) összesen ötvenkét ferences élt rövidebb-hosszabb ideig a kolostorban. A feldolgozott források tanúsítják, hogy egyidejűleg legalább két felszentelt pap-szerzetesnek kellett helyben élnie, hogy elláthassa a település lakóinak lelki szolgálatát (administrator, concionator), s velük együtt élt egy vagy két fráter is a közösség ellátására. A cellák egy része hosszabb-rövidebb ideig így lakatlan volt.

A bő negyven év alatt az egy adott időben együtt élő szerzetesek közösségéről három forrás tájékoztat. Az adatok több tekintetben hiányosak, mert a szerzetesek egy részéről nem lehet tudni, mikor és mely kolostorokból érkeztek, illetve hova tá-

KNAPP ÉVA: FERENCESEK MESZTEGNYÖN A 18. SZÁZADBAN

voztak Mesztegyőről. Hiányos a rendház előljáróinak (praesidens, gvárdián) sorozata is, s nem teljes a mesztegyői templom szentélye alatt kialakított szerzetesi kriptában eltemetett páterek és laikus fráterek névsora.

1770-ben – valószínűleg a konventté minősítés előzményeként – a szerzetesek aláírásukkal szignálták a kijelölt koldulóterület elfogadását. Eszerint – a laikus frátereken kívül, akiknek ekkor nem kellett aláírniuk a dokumentumot – a még rezidencia rangú kolostorban mindössze négy páter élt, Sebastianus Reincsics praesidens, Antonius Takács, Samuel Miklós és Theophilus Bogdán.

Az alapító Hunyadyak által soha ki nem fizetett alapítási tőke hiányában, az ugyancsak általuk biztosított évi természetbeni javakból a számítások szerint négyen nehézség nélkül meg tudtak élni, még akkor is, ha rajtuk kívül legalább két laikus fráter lakott velük. Az ekkor 52 éves Reincsics (Rajcsics) feltehetően a megtelepedéstől (1747), biztosan pedig 1751 óta élt Mesztegyőn, s 1770 előtt, 1759-ben is praesidens-administrator volt. Takács Antal 1752-től kisebb-nagyobb megszakításokkal 1788-ig folyamatosan adatosolható, 1785–1786-ban gvárdián. Miklós Sámuel 1769–1771 között, Bogdán Teofil pedig 1770-ben biztosan mesztegyői ferences volt, ugyanakkor valószínű, hogy mindketten már korábban is itt élhettek. A praesidensszel együtt mind a négyen prédikáltak és aktív lelki gondozók lehettek a településhez közeli más falvakban is. Ismert például, hogy Takács Antal – Padányi Bíró Mátyás rendelkezésének megfelelően – veszprémi teológiai tanulmányainak befejezése után 1751. február 24-től – többek között – Somogyfajszon és filiáin volt tizenegy éven át administrator, illetve cooperátor. Miklós Sámuel innen kerülhetett Andocsra, Bogdán pedig Keszthelyre, ahol rövidebb-hosszabb idő elteltével meghaltak (1782. február 10, illetve 1770. szeptember 26).

A négy, egy közösségben élő ferences közül a születési adatok szerint ketten-ketten közel egykorúak voltak (Bogdán *1716 – Reincsics *1718, illetve Miklós *1725 – Takács *1726). Nem maradt fenn adat arról, hogy nézeteltéréseik lettek volna egymással. Minden valószínűség szerint a közösség ellátását, az épület és környéke gondozását ekkor is egy vagy két laikus fráter végezte, éppúgy, mint a későbbiekben. A laikus fráterekre vonatkozó adatok szerint 1770 körül a hat, név szerint ismert fráter (Aingen Lambert, Csillag Januáriusz, Drasler Dagobert, Farkas Mátyás, Nidermüller Kozma és Vittman Porfir) közül bármelyikük élhetett itt, mivel őket ritkábban helyezték át (translocatio) más kolostorokba, s mindegyiküket Mesztegyőn temették el 1777–1789 között.

A templom és a kolostor építésének befejezését követően, a nagy valószínűség szerint 1771-ben konvent rangra emelt kolostorban élő szerzetesekről több mint másfél évtizeddel későbből, 1786-ból származik egy újabb, teljes adatsor. Ekkor készült királyi rendeletre a *Declaratio Genuina Mesztegyensis* című, a konvent pecsétjével és a gvárdián aláírásával hitelesített dokumentum, melyben a gvárdián a rendelkezésben előírt szempontok szerint az adatokat táblázatba rendezte és jellemezte a közösség tagjait. A mesztegyői konventhez eszerint 1786-ban összesen tizenegy páter és két laikus fráter tartozott, akik folyamatosan, illetve idejük egy

KNAPP ÉVA: FERENCESEK MESZTEGNYŐN A 18. SZÁZADBAN

részében itt éltek. Jobbára magyarnak vagy horvát, szlovák és német nemzetiségűnek születtek, magyarul valószínűleg mindegyikük beszélt, illetve értette a nyelvet. A gvárdián és a vicarius feladata a közösség életének szervezésén és irányításán kívül a település lakóinak lelki gondozása volt, ebben még további három páter, a nyugdíjas Földes Konrád, Zsidanics Adrián és Gregorovics Quirin működött közre.

A páterek közül ketten kaptak nyugdíjat a korábban folyamatosan végzett capellanus aulicus [udvari káplán] tevékenységük után. Életkoruk – tekintettel a korban várható átlagos élettartamra – viszonylag magas, átlagosan ötven év volt. Közülük a legfiatalabb a 38 éves vicarius, Rumi Mihály, aki nyolc éve élt itt, s ekkor már húsz éve volt szerzetes. A gvárdián és az egyik laikus fráter, Aingen Lambert voltak a legidősebbek ekkor, mindketten egyaránt negyvenkét éve léptek be a rendbe.

Összesen hét páter és két laikus fráter élt a konvent javaiból. Ketten más településen (Somogyfajsz, Lengyeltóti) laktak, nem a konvent terhére. További kettő ellátására szerény nyugdíjuk szolgált a kolostor falain belül. Képzettségük, nyelvtudásuk és szerzetesi éveik száma alapján úgy tűnik fel, jól ellátták feladataikat, fizikai állapotuk is kielégítő. Ugyanakkor némi disszonanciára és a közösségen belüli feszültségre utal egy megjegyzés páter Bellovics Lőrinc eredendően összeférhetetlen természetéről. Négyen nem végeztek világi lelki szolgálatot, s ez nagymértékben megnehezíthette az együttélést. Ezek a körülmények valószínűleg nem kedveztek a regula által előírt időbeosztásnak sem. A *Declaratio* tanúsága szerint a korábbi gvárdián, Vazolics Sidonius ekkor már nem lakott Mesztegnyőn, távozásának körülményei és újabb lakhelye nem ismert.

A feloszlott konvent tagjainak névsorát két évvel később egy újabb, inventarium jellegű dokumentum rögzítette (1788. július 4). Eszerint két kivétellel továbbra is a korábbi személyek tartoztak a konventhez. Időközben egy új laikus fráter érkezett: Cajetanus, aki a már 1786-ban is beteges másik két laikus testvér napi munkáját segíthette. Bellovics Lőrincnek – akit a minister provincialis egy fegyelmi ügy kapcsán időközben Andocsra helyezett át – már csupán a személyes holmiját őrizték az 1. számú cellában, ahol ekkor Józán Adolf lakott. A korábbi gvárdián, a 9. cellában élő Takács Antal helyett időközben Kramarics Pétert választották gvárdiánná (7. cella). Rumi Mihály, aki a feloszlatáskor is a vicariusi hivatalt viselte, a Kramarics melletti 8. cellát foglalta el. Derkics a 3., Zsidanics a 4., fráter Aingen Lambert az 5., Földes a 10., fráter Cajetanus a 12. számú cellában lakott. A további négy cella (2., 6., 8., 11.) üresen állhatott, ezeket minden valószínűség szerint a fajszi adminisztrátor Balási Bálintnak, az ekkor ismeretlen helyen tartózkodó Malinai Dénesnek és Gregorovics Quirinnek, valamint az ekkor a sütőházban lakó Farkas Mátyásnak tartották fenn.

Az 1770-ben Mesztegnyőn élő ferencesek közül egyedül Takács Antal került ugyanide vissza, nem sokkal 1785 előtt. Míg rezidenciaként a kolostor alapítólevelében feltüntetett tizenkét szerzetesi hely egy részét nem töltötték be, ez a helyzet a konvent időszakban megváltozott. Úgy tűnik, tizenhat év elmúltával a település és környéke, illetve a koldulóterület népessége folyamatosan változó összetételének

KNAPP ÉVA: FERENCSEK MESZTEGNYŐN A 18. SZÁZADBAN

megfelelően irányítottak magyar, horvát és szlovák származású, valamint németül tudó ferenceseket a kolostorba. Minderre elsősorban a világi papságnak a Balatontól délre eső területeken a 18. század második felében is jellemző hiánya miatt lehetett szükség. A bemutatott adatok jelzik, hogy a veszprémi egyházmegyében a kolostoralapítás (1744) óta, de legkésőbb 1771-től folyamatosan számítottak a mesztegnyői mariánus ferencesekre világi ordinációban [felszentelés] is; lelki szolgálatukat egészen a konvent feloszlataáig – a provinciális tudtával és engedélyével – folyamatosan igénybe vették a hívek pasztorálására.

Életmód, konfliktusok

A ferencesek életmódjára, mindennapjaira elsősorban a források részben mellékesnek tűnő adataiból lehet következtetni. A mariánus ferencesek beöltözésüket követő képzése jelentősen eltért más szerzetesrendek gyakorlatától, annál jóval egyszerűbb és rövidebb volt. Mesztegnyő esetében a gyakori translocatiók, a világi pasztorációs igények folyamatos kiszolgálása, valamint az ezzel járó, gyakran más települések plébániáira történt költözés miatt jelentősen eltérő kulturáltságú, temperamentumú, lelki igényű, különféle helyekről érkezett szerzetesek találkoztak össze és éltek együtt rövidebb-hosszabb ideig. A közös életet megnehezíthette és zavarhatta a gyakori vásár- és ünnepnapok szónoki meghívások teljesítése is, melyre elsősorban a környékbeli, egy-egy nagyobb tömbben betelepített horvát és szlovák lakosság (Buzsák, Szentpál, Lengyeltóti, stb.) miatt került sor. Ismeretes, hogy a mesztegnyői szerzetesi könyvtárban a legtöbb nyomtatvány a szentbeszéd készítését segítette; 1778-ban a könyvtár 71 tételéből 18 (25%), 1788-ban pedig az itt őrzött 270 műből 82 (30%) volt a különféle nyelvű prédikációs könyvek száma. Így valószínűleg nem teljesülhettek – illetve nem voltak teljesíthetőek – maradéktalanul a mariánus ferencesek életmódját szabályozó regula előírásai.

Mindezek a körülmények a kolostor viszonylag rövid működési ideje alatt többször idéztek elő konfliktusokat. Elhúzódó, egyre jobban elmérgesedő ellentétek vezettek például oda, hogy 1786–1787-ben a rend provinciálisa és a veszprémi egyházmegye közös megállapodása alapján vizsgálatot folytattak Mesztegnyőn, melynek fennmaradt a közel teljes iratanyaga. A dokumentumokból nyilvánvaló, hogy nem csupán közvetlenül a konvent feloszlataását megelőző, valószínűleg érzékelhető nyugtalanság váltotta ki a szerzetesek közötti ellenségeskedést. Az iratanyagban a vizsgálathoz illesztett, a vallomásokot összegző, Paczay István marcali plébános és Binder József kéthelyi plébános által aláírt levél visszautalt három korábbi, lényegében tisztázatlan, illetve tisztázhatatlanná vált ügyre, mondván, szerintük nem véletlen és előzmény nélküli mindaz, ami 1786–1787-ben történt a konventben.

Az első ügy egy mesztegnyői „tertiarius frater” [laikus testvér] „megöletése” volt. Az eset mintegy tizenkét éve történt, s a laikus frátert a vélekedés és a szóbeszéd szerint egyik professus társa ölte meg őrzöngő dühében, akit aztán elhelyeztek

KNAPP ÉVA: FERENCESEK MESZTEGNYÖN A 18. SZÁZADBAN

innen. Ez az átirányított, néven nem nevezett ferences a zalaegerszegi úton haladva megvált szerzetesi öltözetétől, és magát világi személynek, német iskolamesternek kiadva igyekezett érvényesülni a továbbiakban. A lehetséges rekonstrukció szerint ez az utalás a német nemzetiségű Draseler Dagobert pék, mindenes laikus testvér halálára (1777. március 24. vagy május 14.) vonatkozik, akinek esetleges erőszakos halála ügyében Raymondus Rachsa minster provincialis levele szerint (Pozsony, 1787. július 10.) vizsgálatot folytattak Budán és Rómában is, de a történekről nem derült ki bizonyítható körülmény.

A második, megbotránkoztatónak mondott eset szintén évekkel 1786 előtt történt. Az ügy egy meg nem nevezett mesztegnyői professus szerzetes saját cellájában sorozatosan elkövetett öngyilkossági kísérlete volt, melynek során a szerzetes a saját torkát próbálta átvágni. Rachsa provincialis erre – a már idézett válaszában – úgy reagált, hogy ő akkor még nem volt provincialis, így nem tud erről, de tájékoztatást kért a titkárától. Eszerint a szerzetes halálának – a liber mortuorumban [halotti anyakönyv] olvasható bejegyzés szerint – természetes oka volt, mégpedig a has felpuffadása, melyet a szerzetes mértéktelen borivása idézett elő, aki erre a gyarlóságra már a fogadalomtétele óta hajlott. A szerzetes kilétét a rendelkezésre álló adatokból nem sikerült biztosan meghatározni, feltételezhető, hogy az 1779. január 20-án meghalt és Mesztegnyőn eltemetett, magyar nemzetiségű Egyed Xaveriusról lehet szó.

A harmadik, szóbeszédre, pletykára és „mormogás”-ra indító történet alapját páter Petőcz Lajos 1786. február 19-i halálának körülményei adták. Ez a kiválónak és feddhetetlennek mondott férfi, egyben a konvent vicarius, a halála előtti este még teljesen egészséges volt, reggel viszont holtan találtak rá az ágyában. A provincialis úgy reagált, hogy ez esetben maga a sors (fatum) nyilvánulhatott meg, mert van úgy, hogy valaki este még jól van, reggel viszont már halott.

Az 1787. évi részletes vizsgálatot kiváltó, Takács Antal gvárdián és páter Bellovics Lőrinc között világiak tudtával és bevonásával zajló, elmergesedett konfliktus előtörténetéhez tartozik, hogy a horvát nemzetiségű Vazolics Sidonius, szentföldi misszionárius mesztegnyői gvárdiánsága és adminisztrátor-plébánossága alatt kisebb, ellentétes érdekcsoportok jöhettek létre a konventben élők között. A békesség helyreállítása érdekében a közösség új gvárdiánt választott, az 1785-ben ismét Mesztegnyőn élő, rangidősnek számító, magyar nemzetiségű Takács Antal személyében. Róla azonban éppen e vizsgálat során derült ki a vallomásokból, hogy az egyik szerzetesi csoportnak azt ígérte, „csak engem válasszatok, apátok lések”, a másiknak pedig azt a fenyegetést mondta, hogy „megtanítatom bestelélek kurafiaikat ha engemet nem választanak, directe ad Tronum Regium appellabo” [közvetlenül a királyi trónushoz fellebbezek].

Az ügy előzményeihez tartozik még Takács Antal Mesztegnyőről, 1785 karácsonyán, december 24-én dátumozott levele a veszprémi vicarius generalishoz, melyben összefoglalta életútját, és segítséget kért „pro cura animarum” [lelképásztori gondozásért]. Takács mindenekelőtt azt szerette volna elérni, hogy a továbbiakban ne küldjék ki világi papi feladatok teljesítésére, mert ötven éves elmúlt, és még

KNAPP ÉVA: FERENCESEK MESZTEGNYŐN A 18. SZÁZADBAN

hét-nyolc életévre számítva szeretne Mesztegyőn maradni. 1786-ban Takács Antalt mesztegyői gvárdiánná választották, így egyben ő lett a település adminisztrátor-plébánosa. A konventen belül meglévő konfliktusokat azonban nem sikerült „kezelnie”, mert 1786. október 21-én levelet küldött a pozsonyi páter provincialisnak, kérve, hogy távolítsa el a konventből páter Bellovics Lőrincet, mert amikor őt gvárdiánná választották – amibe a korábbi gvárdián, „pater Sydonius” [Vazolics] is belenyugodott – Bellovics Takács ellen lázított a közösségben. A provincialis várakozó álláspontra helyezkedhetett, és nem rendelte el Bellovics azonnali áthelyezését. Zsolnai Dávid vicarius 1787. május 2-án Veszprémben kelt levelében felemlíti Takács provinciálishoz intézett kérését, ugyanakkor arra adott utasítást, hogy Binder József kéthelyi esperes-plébános a marcali plébánossal együtt menjen el Mesztegyőre kivizsgálni a következő ügyeket: 1. Bellovics kérés és bejelentés nélkül hosszabb időre elhagyta-e kolostorát; 2. valóban részegeskedett-e annak ellenére, hogy ettől óvta az a laikus testvér, aki a cella vinaria gondozója; 3. szított-e a szavával békétlenkedést; 4. amikor Takács gvárdián büntetést szabott ki rá, bezárva őt, Bellovics a megbánás helyett tovább lázított-e Takács ellen.

A vizsgálatot 1787. május 27-én tartották, az erről készült iratot *Fassiones* címen mellékeltek Binder József és Paczay István plébánosok a Kéthelyről 1787. június 2-án írt közösen írt levélhez. A *Fassiones* Bellovics Lőrinc pontokba szedett vallomásával kezdődik, melyet arra a kérdésre adott, hogy megítélése szerint megsértette-e Takács gvárdiánt, és vetélkedett-e vele. Eszerint 1787. április 17-én a nézeteltérések miatt az egymás elleni tettelegességig jutottak. A gvárdián sokszor volt ellenséges Belloviccsal, elutasította a kéréseit, s amikor Farkas Mátyás fráter Bellovics védelmére kelt, a gvárdián Farkast ilyen gonosz szavakkal illette: „Kálvinista diszno elkergetlek [...] s elmehetsz kurvanyádba”.

Önálló kérdőpont vonatkozott arra az esetre, amikor Bellovics tolvajnak nevezte a gvárdiánt azért, mert tíz aranyat vett ki a kasszából.

A vizsgálat során hosszasan tárgyalták még a kolostorba betévedt kutya esetét is, amit Rumi Mihály elmondása alapján jegyeztek fel. Eszerint amikor egy nap reggelire csengettek, egy kutya bement a refektóriumba. Az akkor még Mesztegyőn élő korábbi gvárdián, Vazolics Sidonius figyelmeztette erre a társait, mondván „ezt a kutyát négy ferencesért sem adnám”. Takács erre azt válaszolta, hogy ő ilyen megjegyzésekkel élő gvárdiánt nem akar. Amikor Bellovics visszatért a konventbe, Takács elmondta neki az esetet „ilyen formán: Nízd Lőrincz, az a Diszno horváth, Hierusalemi tekergő [...] Alexandriai betyár, czitromos gránicz; bestlélek, gaz ember azt mondotta, hogy a kutyát négy barátért nem adná, ne szenvedgyük el”. Bellovics így válaszolt: „maid Kutya processust kezdek ám? illengyőségért”. Minderről nem beszéltek társaiknak, de amikor quinquagesima [nagyböjt első vasárnapját megelőző] vasárnap Bellovics hazaért Marcaliból, ahol prédikált, és hívták a refektóriumba enni, páter József Adolf megkérdezte a történetről, s Bellovics azt válaszolta: „Halla Kend, Kendet az Uraság nem kutyajägernek, hanem hajdúnak fogatta, s hadgyon Kend más kutyájának békit”. Majd nyíltan állást foglalt Vazolics mellett, és az új

KNAPP ÉVA: FERENCESEK MESZTEGNYÖN A 18. SZÁZADBAN

gvárdián, Takács ellen: „én is azt mondom tehát ollan négy Guardianért nem adom [tudniillik a kutyát], mint Atyaságod, mert az a kutya senkinek kárt nem tett, senkit meg nem harapott, mint Atyaságod mindenikkel veszekedik, mindenikkel marakodik, és mennyi kárt tesz a Klastromnak”. A történet további szóváltás után azzal ért véget, hogy Takács elrendelte a kutya megöletését, Bellovics pedig kinyilvánította, „oda üsse a menykő akármit csinál atyaságod, ha kutya husra szorult egye meg, vagy meg sütöm Atyaságodnak”. Rumi szerint a kutya-ügy miatt később is sokszor huza-kodtak egymással.

A vallomástevők nevének (Rumi Mihály, Bellovics Lőrinc, Zsidanics Adrián, Kramarics Péter, Józan Adolf, Derkics Szaniszló páterek és Farkas Mátyás laikus testvér) felsorolása után felolvasták a vallomásokot, és mindezt a szerzetesek közül négyen aláírásukkal hitelesítették. A latinul felvett, magyar szöveggel tarkított vallomásokhoz két, külön lapra feljegyzett magyar nyelvű vallomás tartozott. Az egyik Zsidanics Adrián rövid válaszai két kérdésre: 1. volt-e veszekedés a gvárdián [Takács] távollétében – válasza „sohasem”; 2. a korábbi gvárdián, Vazolics Sidonius alatt ki volt a veszekedések okozója – válasza: „Antonius Takács”. A másik fassio fráter Farkas Mátyás magyar nyelvű vallomása Takács Antalról („Öregségemre a P. Guardian gyakorta világiak előtt akasztofara valonak, akasztofa bimbojának, Kálvinista disznonak mondott. Apádat Anyádat el vitte az erdőg, el visz tégedet-is az erdőg, soha sem voltál igaz Pápista. Egy szüvi veszek átkozot, el kergetlek, s-el mehecz kurvanyádba. Ha a Paterek nem lettek volna, kétségben estem volna, annyira mortificált. Recenter. Csak a mellet szollaz, de várgy meg tanitlak, sem Konyhába, sem a Kertbe, sem a Szabo szobába, sem a pék házban nem eresztlek, hanem a Refectoriumba fogz jární.”), melyet összesen hat páter hitelesített saját kezű aláírásával.

Az ügy végére Raymondus Rachsa minister provincialis Veszprémbe címzett levele (Pozsony, 1787. július 10.) és az ezt követő intézkedés tett pontot. A vizsgálat-hoz fűzött reflexióit Rachsa egy Ovidius *Tristiájából* emlékezetből idézett mottóval („Saepe praemente Deo, fert Deus alter opem, / Jupiter in Trojam, pro Troja stabat Apollo, / Aeque Venus Teucris, Pallas iniqua fuit” – OVIDIUS, *Tristia*, liber 1, elegia II, 4–6. – tévesen Jupiter áll Mulciber helyett) vezette be, így jelezve, hogy nehéz ebben az ügyben meglelni az igazságot. Megköszönte a vizsgálat lefolytatását, a történetekben a sátán kísértését látta megvalósulni, s Bellovicsot, a bajok előidézőjeként megnevezett szerzetest áthelyeztette Andocsra. Takács Antaltól elvette a gvárdiáni tisztséget, mert úgy vélte, nyilvánvalóan alkalmatlan a feladatra, mivel visszaélt a hatalmával. Új gvárdiánnak a negyvenedik évét betöltött Kramarics Pétert választották meg, aki egyben a konvent utolsó elöljárója lett.

A leírtak mutatják, hogy a konvent mindennapi élete nyitott volt az egyház-község felé, a konfliktusok egy része világiak jelenlétében zajlott, s pletykára, tisztelenségre is alkalmat szolgáltatott. A konventen belül feltehetően az 1780-as évek közepén kialakult horvát–magyar nemzetiségi villongást tovább mérgecsítette az eltérő temperamentumú és műveltségű, társaikat kevésbé ismerő, egyéni szimpátiákat követő szerzetesek kényszerű együttélése. Az egymást magyar nyelven szidalmazó,

KNAPP ÉVA: FERENCSEK MESZTEGNYŐN A 18. SZÁZADBAN

ingerült közösségben a professus szerzetesek eltérő érdekcsoportjai által megbélyegzett laikus fráterek indulatai is összecsaptak; Farkas Mátyás Takács ellen, Aingen Lambert mellette foglalt állást. A világiak felé nyitott életmód, a világi papi lelki gondozáshoz hasonló szerzetesi tevékenység és életmód némileg elfeledtethette a regula napi követésének igényét és fontosságát, s valószínűleg emiatt gondolhatta például Takács gvárdián, hogy a világiakat nem gondozó társai henyélnek.

Ugyanakkor egyéb, közvetett adatok jelzik, hogy a regula szerinti életmód sem merült teljesen feledésbe. A közös étkezések alatti felolvasás gyakorlatának megtartására vagy igényére utal például, hogy az 1778-as canonica visitatio során rögzített könyvjegyzék egyik tétele, a *Martyrologium Romano Seraphicorum* mellett a „pro refectorio” megjegyzés olvasható. A liturgiára, közös éneklésre, zsolozsmára nincsenek adatok, viszont arra sem, hogy imaórák megtartása nélkül éltek volna. A regulának megfelelő, rendszeresen végzett, napi privát elmélkedésre és olvasásra hívja fel a figyelmet Bellovics Lőrinc példája, aki, amikor Mesztegnnyőn lakott, a cellájában olvasott és írt, de a gvárdián ezt látva megtagadta tőle a papírt. A konvent felosztatásakor nem volt olyan professusok által használt cella, melyben ne lett volna könyv. A Mesztegnnyőn megfordult ferencesek egy részének egyéni irodalmi teljesítménye is a regula ismeretét és követését bizonyítja.

Tanulmányok, irodalmi tevékenység

A mesztegnnyői ferencesek közül többen végeztek felsőbb tanulmányokat. Erről mindenekelőtt a vizsgák alkalmából készült liber gradualisok tanúskodnak. Zitkovics Márk, aki 1751–1756 között volt Mesztegnnyőn szónok (concionator), 1738-ban a soproni ferences konventben teljesített logika vizsgát, s valószínűleg a következő évben ugyanitt filozófia vizsgát is tett. Ugyanő 1740-ben a győri ferences konventben újabb, ekkor teológia vizsgát tett le. Biskupics Seraphin 1746-ban a pozsonyi rendi főiskolán vizsgázott általános filozófiából. Az 1773-ban Mesztegnnyőn adatható Krismarics Hilarius csaknem húsz évvel korábban, 1754-ben tett logika vizsgát a soproni ferences konventben, s ugyanő egy évvel később, 1755-től a győri püspöki (jezsuita) szeminárium hallgatója volt ferences szerzetesként.

A rövidebb-hosszabb idejű kiegészítő világi papi szolgálatra rendelt, Mesztegnnyőn megfordult mariánus ferencesek közül többen irodalmi működést is kifejtettek. Vazolics Sidonius ordinációját (1758) követően kérelmezte szentföldi missziós útját, és néhány év várakozás után engedélyt kapott az utazásra. 1769-ben indult el Palesztinába, ahol öt évig tevékenykedett misszionáriusként. Hazatérve 1774-ben németújvári szónok lett. Nem lehet tudni, hogy útközben, a Szentföldön vagy hazatérve írta-e *Genuina Descriptio Terrae Sanctae. Ex variis Authoribus, nec non Scriptoribus solícite excerpta, simul iter per Mare et Terram [...] Anno 1770* című munkáját. A kéziratot a pozsonyi konvent levéltárából írta le Farkas Seraphinus 1879-ben, ma ismeretlen helyen lappang.

KNAPP ÉVA: FERENCESEK MESZTEGNYÖN A 18. SZÁZADBAN

A Vazolicsot követő mesztegnyői gvárdián (1786–1787), Takács Antal fordítói munkájának eredményeként 1770-ben Győrben jelent meg Aemilianus Nieberle (1673–?) német ferences *Octava Seraphica* című műve *Lelki-Isméretnek ösztöne* [...] (Streibig G. J.) címen. Takács 1751-ben fejezte be teológiai tanulmányait és ugyanezen év február 24-én Padányi Bíró Márton a [somogy]fajsi plébániára és filiáira küldte, ahol önéletrajza szerint kétféle ordinációban (ferences szerzetes és pap) összesen tizennégy évet töltött el. A mesztegnyői ferencesként Somogyfajszon töltött évek alatt készülhetett el a Nieberle-fordítás, mivel Takács szerint a kötet kiadását anyagilag támogatta az általa Fajszon megismert Somsich Antal de Sáárd „jubilatus consiliarus”. Somsich mecénásságára a nyomtatvány keretszövegeiben a Szentháromságnak címzett dedikáció végén található egy monogrammal jelzett utalás: „Magát e’ Könyvetskére tett költségével együtt egy hiv szolgád leborúlva ajánlja. S. A.” A Takács Antal nevének elhallgatásával megjelent fordítás a mű szövegére korlátozódik. A fordítás szöveghű, a fordító szóhasználata érthető, választékos és irodalmi minőséget hordoz. A magyar szövegből érzékelhető Takács igyekezete, hogy a szerzeteseknek szánt lelkigyakorlatos könyvet némi műfaji változással bármikor használható szerzetesi meditációs könyvvé alakítsa át. Erre – az instrukciók folyamatos elhagyása mellett – elsősorban a szóhasználat bensőségessé, a fordítás olvasmányossá tételével törekedett.

Takács Antal Fajszon egy másik művet is írt magyarul a „de conformatione voluntatis humanae” témában; egyik levele szerint erről a kéziratról 1785-ben Mesztegnyőn várta a cenzori jelentést. Ez utóbbi munka jelenleg azonosításra vár, így műfaját sem lehet meghatározni. Amennyiben elmaradt a kinyomtatása, a kéziratot a konvent feloszlata után Takács valószínűleg irataival és írószereivel együtt Berzencére, onnan Andocsra vitte magával, ahol 79 évesen hunyt el, 1805. április 7-én.

A gvárdiánként – egyben a konvent utolsó előljárójaként – Takácsot követő Kramarics Péter Mesztegnyőre érkezéséig (valószínűleg nem sokkal 1786 előtt) középiskolai tanár, professor grammaticae volt, először Szombathelyen, majd Keszthelyen. A konvent feloszlata után követően továbbra is Somogy megyében élt (Szőlősgyörök, Andocs). Kramarics halála előtt két évvel nyomtatásban megjelent elméledésgyűjteményének (*Azon Mennyei Szerelemnek és Gyönyörűségnek mellyel az Isteni Felség Az Emberek Fiához Viseltetik, világos meg-mutatása [...]*, I-II. rész, Veszprém, Számmer Klára, 1817) kézírata egyaránt készülhetett Mesztegnyőn, Szőlősgyörökön, Andocsra vagy akár mindhárom helyen. A munka mecénása Kurbély György veszprémi püspök volt. Kramarics – Takáccsal ellentétben – olvasóközönségét nem szűkítette le rendtársaira. Előszavában kifejtette, hogy véleménye szerint miként lehet ez a mű nemcsak hasznos elméledésfüzér, hanem segédlet is szónoklatok készítéséhez. „Reménylem azt-is, hogy talán ezen munkámmal a’ Lelki Pásztoroknak, és Tanítóknak is némű-némű segítésekre lehetnék: azoknak, kik főképpen az Oltári Szentség’ imadásának alkalmatosságával szokott Beszédet tartván Halgatóikhoz” (IX).

A két mesztegnyői gvárdián, Takács fordítói és Kramarics írói tevékenységét

KNAPP ÉVA: FERENCSEK MESZTEGNYŐN A 18. SZÁZADBAN

egyaránt az Istennel és az embertársakkal való megbékélés, egyfajta mélyebb önismereti szándék hatja át, ami nem állt távol az egyházi felvilágosodás törekvéseitől.

Szerzetesi sorsok a konvent feloszlata után

A keszthelyi és a mesztegnyői mariánus ferences konvent bezárását elrendelő határozat (1788. június 11.) kihirdetését követően ugyanezen év őszére dolgozták ki a veszprémi püspöki hivatalban a két rendház felszentelt ferences papjainak szétköltöztetési tervét. Az előzetes egyeztetések után október 2-án és 6-án készültek a levélfogalmazványok – többek között – a mesztegnyői atyákról. Plébánosként a falu lakosságának kérésére egyedül Rumi Mihály maradhatott Mesztegnyőn, aki holtáig itt élt, éves congruája 300 forint volt, 30 forint ruhapénzzel kiegészítve. A többi professus szerzetes cooperator (segédlelkész) lett, s évi 150 forint ellátást és 30 forint ruhapénzt kapott. Gregorics Quirin Murakeresztúron, Balási Bálint Somogyfajszon, Józán Adolf Keszthelyen, Takács Antal Berzencén, Molinai Dénes Tapsonyban, Derkics Szaniszló Somogyváron és Kramarics Péter Szőlősgyörökön működött tovább. A laikus fráterek közül a két idősebb helyben maradt, és Mesztegnyőn halt meg, Farkas Mátyás 1788. december 26-án, Aingen Lambert 1789. május 1-jén. Az ismeretlen helyről érkezett fráter Cajetanus további sorsáról nem maradt fenn híradás.

A mesztegnyői konvent atyái az abolíció [itt: feloszlata] után továbbra is mariánus ferencesek maradhattak, mert nem a rendet oszlatták fel, hanem csupán a létszám fölöttinek minősített kolostorokat zárták be; így őket csak bizonyos megkövettségekkel lehet az „exferences” megjelöléssel illetni. Közülük többen remélték a kolostor újjászervezését, éppúgy, mint az alapító Hunyadyak is. Ezért kérte például Balási Bálint 1797. október 7-én – mint „cooperator parochiae Faijsziensi et in P. Kovácsi residens” Zsolnai Dávid veszprémi protonotáriustól hatvanadik életévét betöltve, gyógyíthatatlan („incurabilis”) betegségére hivatkozva – hogy egyrészt nyugdíjazzák, másrészt hadd költözzön vissza a mesztegnyői kolostorba („aboliti conventus Mesztegnyensis Religiosus ad Monasterium liber remeare valeam”).

Több mesztegnyői mariánus szerzetestől maradtak fenn levelek, melyeket 1788 után cooperatorként írtak Veszprémbe. Legnehezebben az egykori gvardián, Takács Antal békélt meg sorsával. Berzencén nem tudott együtt dolgozni a plébánosával, aki – leírása szerint – ellenségesen bánt vele, mert nem tudta elfogadni az ő erősen individuális természetét, amihez az is hozzájárult, hogy ekkor már elmúlt 63 éves. Miután a berzencei plébános elérte Takács dispensatióját [felmentés], Andocsra irányították, s az ellene irányuló vádak elhárító levelet már innen írta Veszprémbe 1792. március 20-án. Derkics Szaniszló még a nyugdíjazása előtt meghalt Somogyváron mint cooperator (1789. október 25-én), míg a tapsonyi cooperatornak kinevezett Molinai Dénest nagybetegen szállították Andocsra 1788. október 6-án, ahol évekkel később, 1792. szeptember 13-án halt meg. Kramarics Péter és Balási Bálint közel egy időben érkeztek nyugdíjas ferenceseként Andocsra, s őket is itt temették el.

KNAPP ÉVA: FERENCESEK MESZTEGNYÖN A 18. SZÁZADBAN

Gregorics Quirin murakeresztúri szolgálati évei hosszúra nyúltak; még 1809-ben, hetvenegy évesen is itt volt cooperátor, amikor Hosszú Miklós berzencei plébános, csurgói vicearchidiaconus elmaradt congruája ügyében kért tájékoztatást Veszprémből. Józan Adolf aktív cooperatori évei 1815-ig tartottak, s a mesztegnyői konventből történt szétköltözés után – rendhagyó módon – kétszer újra kezdődtek. A Keszthelyről Káptalanfára került szerzetes egészségének romlása miatt kérte nyugdíjazását 1795-ben, de még 1797-ben is Káptalanfán volt, amikor Hertelendy Gáspár keszthelyi plébános a szentmihályfai capellaniába ajánlotta a veszprémi vice generalisnál. Erre – a levél szerint – maga Józan kérte Hertelendyt, miután megtudta, hogy ez a capellania megürült. Józan valamikor 1797–1805 között érkezhett Szentmihályfára. Zalaszentmihályon az 1805-ben leégett templom újjáépítése teljes egészében az ő nevéhez kötődik, az építkezés fennmaradt számláit 1808–1810 között nevére állították ki Bakon (téglavásárlás), Gelsén (kötél, csiga-, egyéb építési eszközök vétele), Zalaegerszegen (vasáru) és Sümegen (mész). 1811-ben Józan adminisztrátor volt, s rendtársával, Sövegjártó Elizeus cooperátorral együtt – szintén mariánus szerzetes – látták el a terület lelki gondozását. Mihályfa filiái közül Józané volt a szolgálat Pölöskén és Barnagon, míg Kisvásárhely Sövegjártóhoz tartozott.

Józan volt az utolsó mesztegnyői ferences, aki életkorára hivatkozva a nyugdíjazását kérte 1815-ben. Levelében visszatekintett élete 69 évére, melyből 52 éve élt a szerzetében és 27 éven át folyamatosan szolgálta a veszprémi egyházmegyét. Ugyaninnen szerezhetünk tudomást arról is, hogy Józan 14 évig egyaránt tevékenykedett a pécsi, a győri és a szombathelyi egyházmegyékben. A kérelmet, hogy öregségére a rend valamelyik kolostorába vonulhasson, felkarolta a rend minister provincialisa, Németh Canutus, és Sövegjártó Elizeussal közös translocatióját kérte 1815-ben a veszprémi püspöktől. Józan – Sümegen, Búcsúszentlászlón és Andocson eltemetett társaitól eltérően – visszakerült szülőföldjére, Pozsony megyébe, és Szentantalon halt meg 1820. március 18-án, utolsóként az egykori mesztegnyői mariánus ferencesek közül.

Spirál 3.